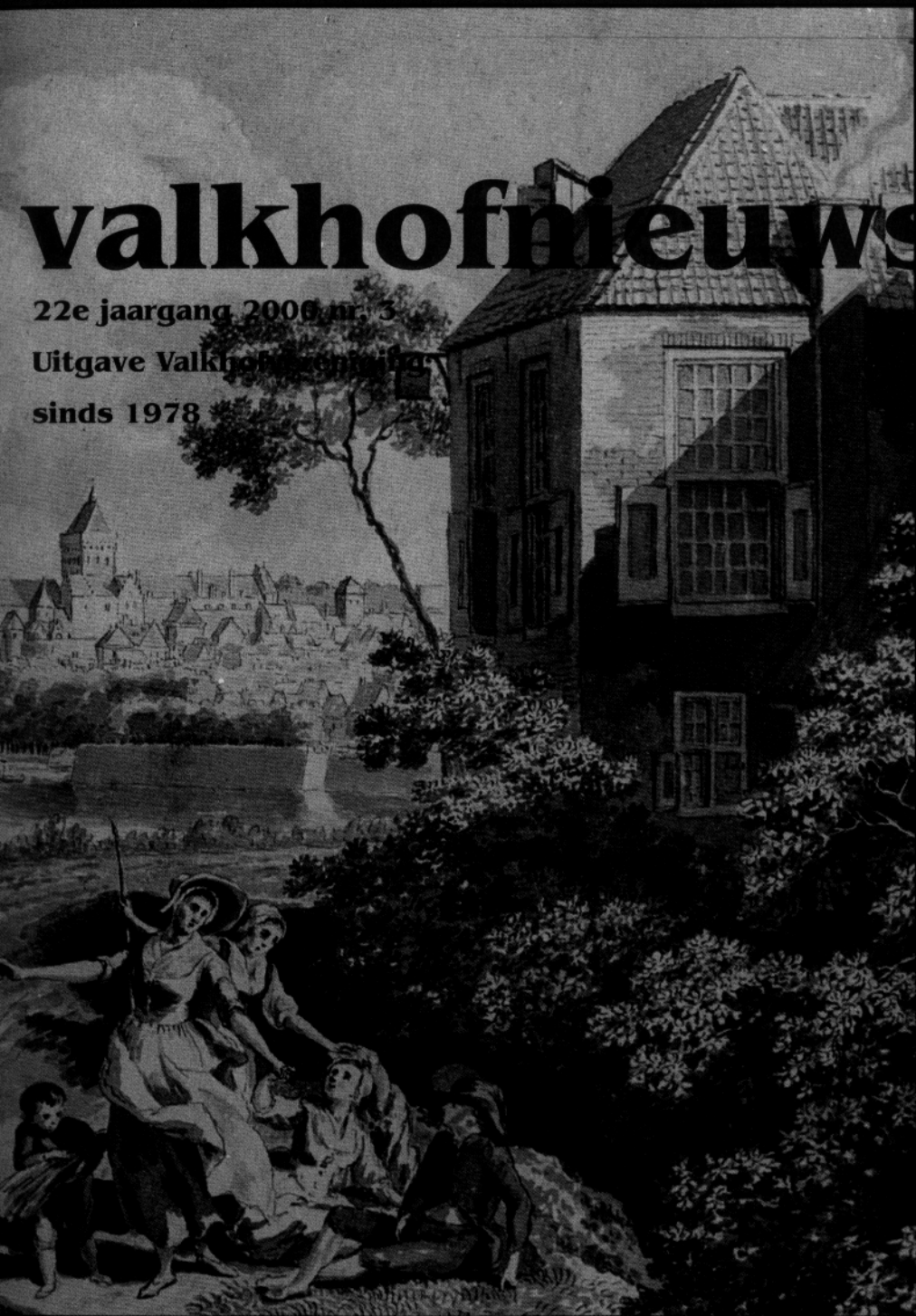

valkhofnieuws

22e jaargang 2006 nr. 3

Uitgave Valkhofvereniging

sinds 1978

Colofon Valkhofnieuws

- Valkhofnieuws:** Verschijnt 4 x per jaar en is een uitgave van de Valkhofvereniging.
ISSN-nr.: 1382-3760
- Redactieadres:** Valkhofnieuws
Postbus 1390
6501 BJ NIJMEGEN
- Redactieleden:** P. Hoos
A. Janssen
M. Vollebregt (hfd.red)
- Artikelen:** Aanleveren—indien mogelijk— op diskette (Word)
De redactie kan artikelen inkorten of niet plaatsen

Valkhofvereniging

- Lidmaatschap:** Postbus 1390 6501 BJ NIJMEGEN
- Contributies:** f 30,- per kalenderjaar
Postbank 44.38.363 t.n.v.
Valkhofvereniging Nijmegen
- Valkhofkapel:** Conservator: drs E.F.M. Boshouwers
Groenewoudseweg 49
6524 TP NIJMEGEN
Tel.: 024 – 3232587

NIETS UIT DEZE UITGAVE MAG WORDEN VERMENIGVULDIGD EN/OF OPENBAAR GEMAAKT WORDEN D.M.V. DRUK, FOTOKOPIE, MICROFILM OF OP WELKE WIJZE DAN OOK, ZONDER VOORAFGAANDE TOESTEMMING VAN DE REDACTIE VAN VALKHOFNIEUWS

VOORWOORD BIJ VALKHOFNIEUWS 2000-3

Door Maurice Vollebregt

De tentoonstelling in de St. Nicolaaskapel rond het thema 'Inkeer' van de kunstenares Tineke Smith is zeer succesvol verlopen en heeft honderden bezoekers aangetrokken. Inmiddels zijn de zwevende koffers, de vioolkist, de glazen ladder en andere tentoonstellingsmaterialen weer uit de kapel verdwenen. Als u toch nog iets van de geheimzinnige sfeer wilt proeven, moet u beslist de openingstoespraak van dominee H. Abma lezen, die in dit blad staat afgedrukt.

Wij hoeven u niet te vertellen dat de geschiedenis van de Valkhofburcht en haar bewoners meer dan duizend jaar teruggaat. In de loop der jaren zijn bekende, maar ook minder bekende historische figuren verbonden geweest met het Valkhof. Voor ons is de heilige Adelheid, echtgenote van de Duitse keizer Otto I en daarmee schoonmoeder van 'onze' keizerin Theophano wellicht minder bekend, maar ook zij heeft een opmerkelijk leven gehad. Een oplettende abonnee heeft de redactie van Valkhofnieuws attent gemaakt op een interessant Duits artikel over deze keizerin, dat na vertaling en enige bewerking in dit nummer is verschenen.

Het bestuderen van mogelijkheden om te komen tot een (gedeeltelijke) herbouw van de Valkhofburcht blijft onderdeel van de verenigingsdoelstellingen. Architect J.A.G.M. Grandjean, geboren Nijmegenaar, zet in een goedvol betoog alle argumenten welke pleiten voor een verantwoorde herbouw op rij. Overigens weegt hij de 'voors- en tegens' gewetensvol af.

Eén van de meest waardevolle werken over de Valkhofburcht blijft het manuscript van stadsarchitect Ir. J.J. Weve. Het werd in 1925 voltooid, ruim twintig jaar nadat hij beide kapellen op het Valkhof restaureerde en vijftien jaar na zijn opgravingen op het Valkhofterrein. Helaas werd het manuscript nooit meer uitgegeven, en kon het alleen in archieven geraadpleegd worden. In 1993 kwam in deze situatie verandering, toen Jack Nooy (oud-voorzitter van de Valkhofvereniging) het manuscript alsnog in boekvorm liet uitgeven. Naast de geschiedenis van het Valkhof wordt in dit boek een zorgvuldige reconstructie van het verdwenen burchtcomplex neergezet en voor velen toegankelijk gemaakt.

In dit nummer is een fragment uit het boek van Weve opgenomen, waarin de beide burchtkapellen uitgebreid beschreven worden. Het geeft u een beeld van de wijze waarop Weve zijn boek heeft samengesteld.

De redactie van Valkhofnieuws geeft u de kans om **GRATIS** in bezit te komen van het boek van Weve. Het enige dat u hoeft te doen is het aanbrengen van twee nieuwe leden, als onderdeel van onze in gang gezette ledenwerfactie. Een aanmeldingsformulier (dat natuurlijk gekopieerd kan worden) is wederom bijgesloten. Ook nu rekenen redactie en bestuur weer op uw inzet !

DE KAPELLEN VAN DE BURCHT

Fragment uit: De Valkhofburcht te Nijmegen (ir. J.J. Weve)

Het onderstaande artikel is ontleend aan de 'alsnog-uitgave' van ir. J.J. Weve's standaardwerk uit 1925 'De Valkhofburcht te Nijmegen' (samenstelling en redactie drs. J.M.T. Nooy 1993). Het fragment bevestigt weer eens, dat Stadsarchitect Weve als eerste 'echte' Valkhofonderzoeker - 75 jaar geleden - een wetenschappelijk verantwoorde reconstructie van de burcht en haar restanten heeft gemaakt.

Op een aantal plaatsen heeft de redactie enkele opmerkingen toegevoegd, indien de situatie ter plaatse in de afgelopen 75 jaar veranderd is.

DE ACHTHOEKIGE KAPEL – bouwkundige beschrijving

De kapel is een rondbouw met achthoekige kern, die zich boven de naar buiten zestienhoekig-afgesloten en in twee verdiepingen opgetrokken omgang, verheft. De kern opent zich in beide verdiepingen naar de omgang door middel van halfronddgetoogde muurdoorbrekingen. Tussen deze openingen vormen de kernwanden pijlervormige steunpunten.

Het van buiten zichtbare gedeelte van de kernwand is rondom door vensters doorbroken, terwijl de buitenwand van de omgang slechts gedeeltelijk van lichtopeningen is voorzien.

De beide omgangen (beneden en boven) zijn door aan elkaar sluitende, afwisselend rechthoekige en driehoekige kruisgewelven gedekt. De gewelven van de beneden-omgang vervingen in de latere middeleeuwen oudere en oorspronkelijke gewelven. Gelijktijdig werd toen de bovenomgang overwelfd, die tot die tijd vermoedelijk door een vlakke houtzoldering gedekt was.

Aan de westzijde van de kapel bevindt zich een rechthoekige uitbouw (toegangsportaal), die, zowel beneden als in de verdieping, nog het oorspronkelijke tongewelf bezit.

Aan de oostzijde bevinden zich de resten van een klein, uitgebouwd koor (altaarnis), dat volgens drie zijden van de achthoek is aangelegd en in de latere middeleeuwen, gelijktijdig met andere verbouwingen, werd uitgevoerd. Het verving vermoedelijk een ouder koor (*in 1955 -1958 is de gehele altaarnis hersteld tijdens de restauratie van ir. G.J. Deur – red.*)

De hoofdas van de kapel is georiënteerd met een afwijking van 1'45" zuidwaarts van de richting, die door de kompasnaald wordt aangegeven.

Het monument werd oorspronkelijk hoofdzakelijk in tufsteen opgetrokken. De verbouwingen hadden merendeels in baksteen plaats. Van het oorspronkelijke werk zijn nog aanwezig:

- de fundering van de kernbouw en van alle zijden van de zestienhoekige mantel, behalve die van de zijden 8 en 9 en telkens een gedeelte van de zijden 7 en 10.
- de hier en daar enigszins gewijzigde achthoekige kern tot een gemiddelde hoogte van 10,14 meter boven de bevloering der benedenruimte, hetgeen overeenkomt met een hoogte die tot ongeveer 0,70 meter reikt onder de thans aanwezige houten zoldering.
- het grootste gedeelte van de opstand van de westelijke portaal-uitbouw en van de zijden 2 tot en met 6 van de zestienhoekige mantel; gedeeltelijk zijn deze opstanden in de middeleeuwen door vermetelsing (merendeels in baksteen) gewijzigd.
- de tongewelven van het voorportaal en de daarboven gelegen loggia.

Door een gelukkig toeval bleven nagenoeg alle elementen gespaard, die voor een ideale en hoofdzakelijke reconstructie van het monument worden vereist. Uitzondering maken hierop de kroonlijst van de mantel (wanneer deze aanwezig mocht geweest zijn), de bovenwaartse afsluiting van de kern en de altaar-absis.

De gemiddelde hoofdafmetingen zijn tot in centimeters, waarbij de maat opgegeven wordt van de "kleine middellijn" van de veelhoek, dit is: de middellijn van de ingeschreven cirkel, de navolgende:

<i>kern-binnenzijde</i>	<i>6,25 meter</i>
<i>kern-buitenzijde</i>	<i>7,65 meter</i>
<i>mantel-binnenzijde</i>	<i>11,61 meter</i>
<i>mantel-buitenzijde</i>	<i>13,53 meter</i>

Hiermee stemmen de volgende dikte- en breedte-afmetingen overeen:

<i>dikte van de kernmuur (tevens die van de pijlers)</i>	<i>0,70 meter</i>
<i>dikte van de buitenmantel aan diens voet</i>	<i>0,96 meter</i>
<i>breedte van de omgang</i>	<i>1,98 meter</i>

Al deze maten hebben betrekking op het oorspronkelijke werk, dat in de bewaard gebleven oorspronkelijke gedeelten van de buitenmantel, overal nog boven de bevloering der benedenruimte zichtbaar is. De dikte van de latere bakstenen mantel, die boven het oorspronkelijke tufsteenmetselwerk is opgetrokken, bedraagt slechts 0,835 meter. In de gegeven muurdikten zijn de diepten der buitenwand- (of spaar-)nissen inbegrepen.

In de afmetingen der middellijnen en in de pijler- en muurdikten komen onderlinge verschillen voor. Ook zijn de pijlers in de verdieping gemiddeld 2,7 cm dikker dan

beneden, terwijl de kernwand, voor zover deze zich boven de oorspronkelijke bekapping van de omgang verheft, met inbegrip van de 8 cm bedragende diepte der nissen, slechts 0,61 meter dikte heeft.

De kern verheft zich tegenwoordig met haar gemetselde wand tot 12,76 meter boven de benedenvloer. Dit metselwerk is, afgezien van sommige aangebrachte wijzigingen, zoals wij reeds opmerkten, slechts tot gemiddeld 10,14 meter boven de vloer van tufsteen en oorspronkelijk. Boven dit niveau bevindt zich laat-middeleeuws baksteenmetselwerk.

De zestienhoekige mantel reikt tot nagenoeg 6,50 meter boven de benedenvloer. De vloer van de boven-omgang ligt thans 3,67 meter boven genoemde benedenvloer, maar was oorspronkelijk ongeveer 13 cm lager gelegen.

Het leiendak boven de omgang sluit ter hoogte van 9,35 meter boven de benedenvloer tegen de buitenwand van de kern aan en is aanmerkelijk steiler dan de oorspronkelijke bekapping, wier aansluiting tegen de kernwand zich ongeveer 1,13 meter lager bevond.

De steile bekapping van thans komt overeen met die, welke bij de verbouwing in de latere middeleeuwen werd aangebracht. Bij de uitvoering van deze bekapping geraakten de oorspronkelijke en halfrondgetoogde vensters van de kern nagenoeg geheel achter het dak verborgen. Dit had ten gevolge dat zij, in een nog latere tijd, naar boven werden verlengd.

In verband met het aanbrengen der steilere omgangsbekapping werd de topgevel der ingangszijde, in gotische trant, mede vernieuwd. Hij verkreeg nu een spitse vorm. Deze vernieuwing had evenwel geheel in tufsteen plaats en is nu nog aanwezig.

Het piramidale dak boven de hoog-oprijzende kern, reikt tot 20,30 meter boven de benedenste vloer. De spits draagt een ijzeren kruis met windvaan, waarvan in het burggrafelijke rekenboek van 1397 melding wordt gemaakt.

Geschiedenis van de achthoekige kapel

Het oudste schriftelijk gegeven, dat wij met betrekking tot de achthoekige kapel bezitten, verschaft ons het "*Liber procurationem et petitionem*" van het aartsdiaconaat van Xanten, daterend van omstreeks 1258 en voorzien van aantekeningen, die later zijn toegevoegd. Wij lezen daar "*Capella Imperatoris valet XXII solidi*", waarbij in de 16e eeuw werd gevoegd: "*Est ibi (Noviomagi) capella S.Nicolai in castro, quam pracnutat Dux Gelria*". Hiermede staat het patronaatschap van St.Nicolaas vast, voor de tijd waarin de aantekening gemaakt werd. In het westen werd deze heilige evenwel niet voor het einde der 11e eeuw vereerd. De kapel, die in elk geval ouder is, moet dus een vroegere patroon gehad

**Noordzijde St. Nicolaaskapel na - voorzichtige- restauratie door Weve 1904-1906
(foto is voorzien van het handschrift van Weve)**

hebben, waarvan het te meer te betreuren is dat wij die niet kennen, omdat de naam voor de datering van de oorspronkelijke bouw een aanwijzing zou hebben kunnen bevatten.

Twee jaren na de verpanding van de burcht, in 1250, waren er twee kapelaans aan de hofkapel verbonden: "*Andreas, Capellanus Nostrus*" en "*Ghiselbertus, Capellanus Comitissae*".

In de 15e eeuw waren er drie altaren in de kapel. Hertogin Catharina van Kleef stichtte de 19e maart 1470 vier erfelijke missen, op te dragen aan het altaar van de H.Alexis, dat beneden in de omgang stond. De missen moesten worden gelezen op de dagen dat er geen missen op de beide andere altaren gelezen werden. Naar aanleiding van deze stichting begiftigde de vorstin de kapel met verschillende goederen. Vrome Nijmegenaren deden van tijd tot tijd schenkingen aan de "*kapel van St.Nicolaas op den burcht*", zoals de schependomprotocollen getuigden.

Van een tweede altaar weten wij dat het in 1520 aan de H.Margaretha was gewijd, want in een handschrift van Van Hasselt, dat in het gemeente-archief van Nijmegen berust, wordt in een oorkonde van 24 juli van het genoemde jaar 1520 de "*vicarie van Sunt Margrieten Altair*" vermeld.

In deel I van Van Hasselts "*Geldersche Oudheden*" lezen wij op blz.484 dat in een lijst der geestelijke beneficiën van 1561 van twee "*vikariën*" op de burcht sprake was, wier patronaat toenmaals ter begeving stond aan de koning van Spanje, als Hertog van Gelderland.

In 1564 werden op koninklijk bevel verscheidene benodigdheden voor de dienst in de "*Conincklijke Majesteits Capella*" aangeschaft. De voorwerpen, die ten gevolge van de koninklijke lastgeving werden aangeschaft, waren een kazuifel, een beschilderd crucifix en een zilveren kelk.

Een raadsbesluit van de 31e juli 1580 geeft ons voor een enkele maal licht in de goederen, welke de inkomsten der kapel verzekerden. Er is sprake van land te Groesbeek, dat "*14 malder rogge*" had op te brengen als zijnde "*gehoorig tottet Capellen opt Hoff*".

Klokken in de kapel

In de kapel hingen twee klokken, wier geschiedenis op blz.119 van "*Nymegens kerken, enz.*" door H.D.J.van Schevichaven wordt meegedeeld. De kerk van Lent richtte zich ni in 1602 tot de raad van Nijmegen met het verzoek om de genoemde klokken te mogen kopen of lenen, daar zij "*in langen jaren*" tot niets gediend hadden. Het verzoek werd blijkbaar niet ingewilligd. In het jaar 1674 liet de stad zelf de klokken uitnemen en in de torens van Neerbos en Hees hangen.

'De Heidensche complete Capel op 't Valkhof te Nijmegen in de tuin van den Hr. Roelofs getekent'. H.Hoogers 1809. Coll. Museum Het Valkhof Nijmegen

Aangezien elk van die torens thans twee klokken heeft, werd vermoedelijk telkens een der klokken uit de Valkhofkapel bij een reeds aanwezige klok gevoegd.

De opschriften van de nu aanwezige klokken luiden:

In de toren van Neerbos:

a.: " *ic ben geghoten van Adriaen Steylart tot Mechelen int jaer ons Heeren duesent CCCCCLXXIII* "

In het lijf van de klok staat het wapen van de stad Nijmegen met het onderschrift "die Stat Nymegen" en twee medaillons, waarvan het ene een St.Petrus draagt.

b.: eensluidend opschrift en een wapen met onderschrift als bij a, van de twee medaillons draagt het ene het beeld van St.Catharina.

In de toren van Hees:

a.: " *ic ben geghoten van Adriaen Steylart tot Mechelen int jaer ons Heeren duesent CCCC ende vier en seventich* "

In het lijf van de klok staat het wapen van de stad Nijmegen met het onderschrift "die Stat Nymegen" en verder een heilige met kerk in relief.

b.: " *Soli Deo gloria. Steen & Boschhardt fundunt. Enschubde 1759* "

In het lijf van de klok staat het wapen van de stad met het onderschrift "die Stat Nymegen".

Aangezien drie van deze klokken te Mechelen zijn gegoten, zijn vermoedelijk twee daarvan afkomstig van de kapel van het Valkhof. De klokken, die in Neerbos en Hees hangen, werden in 1675 in de stadswaag gewogen. Het gewicht der eerste, zonder de klepel, bedroeg 330 pond, dat van de tweede 145 pond.

Terwijl de Valkhofkapel in haar oorspronkelijke toestand geen gelegenheid bood om daarbinnen een klok te hangen, zien we tegen het einde der 14e eeuw (Rekening van Heinrich van Herwen over 1386) een kapelklok vermeld en moeten wij dus aannemen dat toen reeds de verhoging van het achthoekige middengedeelte was tot stand gekomen. In de rekening over het jaar 1387 wordt het verwerken van 100.000 stenen verantwoord, welke arbeid op last van de proost van het Oude Munster te Utrecht geschiedde. Nog in 1397 werd een gedeelte van de leienbedekking uitgevoerd en op de torenspits een kruis met weerhaan geplaatst. Het herstellen der kapel schijnt derhalve bij gedeelten te zijn geschied. Zowel uit- als inwendig wordt deze veronderstelling door het monument aannemelijk gemaakt.

HET ROMAANSE HALFROND: DE "TWEDE" KAPEL - Geschiedenis

Omtrent de Romaanse kapel weten wij alleen dat zij in de 15e eeuw de H.Martinus tot patroon had. Vermoedelijk werd zij voorgoed buiten gebruik gesteld toen, tegen het begin der genoemde eeuw, de achthoekige kapel was hersteld, en daarin wederom kerkelijke diensten konden plaats hebben. Wanneer de Romaanse kapel in latere tijd nog "kapel" wordt genoemd, geschiedt dit krachtens de overgeleverde, oorspronkelijke bestemming.

Voor een gedeelte werd zij tot keuken, voor een ander gedeelte tot paardenstal ingericht. De benedenverdieping wordt tegen het einde der 18e eeuw ook wel "Hertogskapel" genoemd. De oorsprong van deze benaming ontgaat ons geheel.

In de schets van de slooping van de paleisburcht, was er sprake van twee kapellen, die aan de algemene vernietiging onttrokken werden. Na hierboven het grootste en belangrijkste dier beide gebouwen beschreven te hebben, wenden wij ons thans tot het tweede, de zogenaamde "ruïne", die in het oostelijke gedeelte van het Valkhofplateau als een halfronde nis met dakloze, westelijke aanbouw te midden van geboomte en tal van bouwfragmenten, mede tot in onze tijd gespaard bleef. Uit het eerder medegedeelde blijkt dat de "ruïne" slechts een gedeelte - zij het dan ook het voornaamste - uitmaakt van het als "tweede kapel" betitelde paleisgedeelte, dat bij de definitieve toeslag buiten verkoop van de burcht werd gehouden en kort daarna, gelijktijdig met het terrein en de achthoekige kapel, aan de stad Nijmegen werd overgedragen.

De slopers hadden namelijk geen kans gezien om hetgeen zij aan de nieuwe eigenares moesten laten, ongeschonden te bewaren en verzochten om het gedeelte dat als "Hertogskapel" bekend stond van de stad te mogen overnemen. Dat dit gedeelte niet van geringe betekenis was volgt uit de koopsom ten bedrage van f 2000,- waarover men het eens werd en vooral, wanneer men dit bedrag vergelijkt met de f 3000,- waarvoor de provincie de gehele "tweede kapel" aan zich had gehouden, in overleg nog wel, met de kopers en latere slopers van het paleis.

Maar - zoals wij reeds eerder reeds opmerkten - ook het aan de stad gebleven gedeelte moest een verkleining ondergaan. Het gotische deel, dit is: de verdieping van de westelijke helft, bleek op zijn beurt te zwak om zonder grote kosten in stand te kunnen gehouden worden en werd daarom van stadswege afgebroken. De Romaanse gewelven van de onderbouw bleven aanvankelijk wel gespaard, maar na enkele jaren moesten ook deze om hun bouwvalligheid worden gesloopt. Met hen verdwenen nu ook de gewelven, die zich binnen het oostelijk halfrond bevonden.

Aan het reeds eerder vermeldene voegen wij er hier aan toe dat, blijkens verschillend ons nagelaten tekeningen en voornamelijk die van Hendrik Hoogers, reeds tijdens de eerste plantsoenaanleg (dit is omstreeks 1800) ook de ruimte binnen de ruïne in de grondophoging deelde, dat later voortgezet, tenslotte het niveau van het gezamenlijke burchtterrein 1,50 meter deed stijgen.

Opgravingen in 1910

Tot het jaar 1910 bleef de in 1800 geschapen toestand in hoofdzaak onveranderd. Ook de bouwfragmenten, zoals zuilen, kapitelen, bewerkte steenblokken, enz., die vanaf de eerste plantsoenaanleg, in enkele groepen nabij de westelijke einden van de ruïne lagen opgestapeld en die het schilderachtige van de ruïne hielpen verhogen, bleven op hun eenmaal aangewezen plaatsen, ofschoon zij vermoedelijk meermalen werden herschikt.

In het genoemde jaar 1910 werd door de gemeente besloten, dat de grond binnen de ruïne tot op de oorspronkelijke bevoering zou worden afgegraven. (*Weve heeft ongetwijfeld zelf op dit besluit aangestuurd – red.*)

De uitvoering van dit besluit bracht mede dat ook rondom het gebouw de aanwezige grondophoging moest worden verwijderd. Terwille van de welstand en een behoorlijke aansluiting aan het omgevende plantsoen, geschiedde dit laatste werk op vrij geruime schaal. Verrassend was de uitkomst, toen alles was voltooid. De Romaanse bouw, die nu gedurende meer dan een eeuw in de grond als verzonken had gestaan, vertoonde zich weer in zijn vroegere majesteit.

N.B.: In 1902 had Weve de ruïne reeds geconsolideerd, waarbij het ontbrekende leiendak boven het absisgewelf, verdwenen sinds de sloping, opnieuw werd aangebracht. Ook het aansluitende muurwerk werd opgemetseld, waardoor het plattere schelpachtige aanzicht van de ruïne verdween (red.).

**Barbarossa-ruïne na de restauratie van 1902 en de ontgraving in 1910-1911
Let op nog aanwezige brokstukken van pilaren en kapitelen (foto door Weve 1911?)**

OPENINGSTOESPRAAK BIJ TENTOONSTELLING 'INKEER'

Uitgesproken in de St. Nicolaaskapel door dominee H. Abma

"In Van Dale is inkeer een nogal stoffig woord met een moralistische kleur. De dronkaard die zijn problemen onder ogen ziet en zowel de blauwe knoop als de EO omhelst. Dat mag natuurlijk, maar als concept voor een landelijke tentoonstelling is het wat mager.

In de ondertitel van het tentoonstellingsboek klinkt iets door van de lange adem, waarmee ruim anderhalf jaar aan dit project gewerkt is: *'Inkeer, een onderzoek vanuit literatuur en beeldende kunst.'* Een dubbelsporige jaargang voordrachten over de poëzie van Paul Celan, de dagboeken van Franz Kafka, de gebeden van de mysticus Eckhardt en de betekenis daarvan tot in de hedendaagse filosofie. Zoveel verhalen zonder één overlapping. Deze teksten vormen het geraamte van het boek, kunstenaars zorgden voor vlees en bloed.

En wat ik hoopte werd waar: zoveel verrassende betekenisnuances in kaart. Niet zonder humor ook. Tjibbe Hooghiemstra die ergens gelezen had hoe God verdween uit Jorwerd en begreep dat hij die kerk dus veilig kon kiezen... om zich te bezinnen op de komst van Eddy die hij leerde kennen toen hij les gaf aan IRA gevangenen. Tjibbe heeft Eddy uitgenodigd om, zodra hij vrijkomt, bij hem zijn intrek of inkeer te nemen en probeert zich daarvan in het koor van de kerk een voorstelling te maken. Het is teveel om op te noemen, maar daarom is er ook een boek van ruim 1200 gram!

Vanmiddag gaat het om de bijdrage van Tineke Smith. Vanaf het begin heeft zij inkeer verbonden met reizen. Dat past ook bij haar, want als Tineke ergens heen moet, verkent zij het liefst ook alle zijwegen. Maar ook wie minder gemakkelijk over de brug komt, kan deze ervaringen meevoelen: wie open staat voor het vreemde in mensen en culturen ontdekt ook veel van zichzelf, maakt ruimte vrij in ziel voor datgene wat anders is dan jij en verankert daar geen modieus en vrijblijvend maar een authentiek besef van tolerantie. Zoals gezegd – u hoeft er de brug niet voor over: ook aan muziek, film of boek kun je deze ervaringen opdoen: ver van je vertrouwde wereld in vervoering. Op de CD die Tineke specifiek voor deze installatie liet maken, wordt dit besef ons te binnen gebracht: de geluiden zijn letterlijk in alle hoeken en gaten van het heelal opgevangen, en verglijden in de aan Mirjam Hannecart opgedragen en door haar op de hobo uitgevoerde Mijmering.

Ook Theo de Boer, de hoogleraar die zichzelf het liefst gewoon levensfilosoof noemt, steunt deze interpretatie van inkeer: *'De mens zoekt zichzelf buiten zichzelf'*. En Dag Hammerskjold, de vroegere Secretaris Generaal van de Verenigde Naties, iemand die per definitie altijd onderweg was, voegde daar in zijn dagboek aan toe: *'De langste reis is de reis naar binnen'*. En Gergy Konrad schreef: *'Op de vraag naar de zin van het leven antwoordt ieder met zijn levensloop'*.

Ook die biografische toespitsing is wezenlijk, immers inkeer duidt ook een bocht in de weg aan, een knik in de lijn van je carrière, een pijnlijke ombuiging in je biografie... even de weg kwijt, gedesorienteerd – zelfs in het begin van een weg niet zichtbaar – en dan

ineens is er toch een vervolg. In het Frans en in het Hebreuws betekent inkeer dan ook zo iets als: jezelf na een teleurstelling weer bijeenrapen, sterker uit de strijd komen.

In deze verder prachtige ruimte vormen de koffers een opklimmende reeks: een Jacobs ladder: engelen die op- en afdalen, een vioolkist – die je de kleuren en het plezier binnenbrengt waarmee Chagall een vrijwel verdwenen cultuur in kaart bracht – en helemaal bovenin een ladder die halverwege van pure vervoering transparant wordt: van licht doorschijnen.

Alleen al door het woord Jacobs ladder te gebruiken laat ik merken dat ik het althans een keer helemaal met de Paus eens ben, die onlangs opmerkte dat er van alle kunst bijzonder weinig overblijft als je het christendom er uit wegdenkt: het heeft onze associaties en metaforen inderdaad zo diepgaand bepaald dat er ver buiten de kerk onbewust iets bewaard is gebleven, dat men ook in de kerk allang vergeten is.

Door het woord Jacobs ladder wordt deze installatie geladen met extra betekenispotentialen. En mede daarom ben ik blij dat er in het boek ook een foto is afgedrukt waarbij de koffers letterlijk op de rails staan: vreemde verten, de fascinatie van de Oriënt Express, onlangs weer in het nieuws. Die foto biedt mij ook de kans om de engelene te ontdoen van hun spreekwoordelijke zweverigheid – de vleugels liggen nonchalant op en naast de koffers... in ruste, een sanitaire stop, want tenslotte zijn engelen ook maar mensen.

Zelf verbond ik de eerste schetsen van Tineke onmiddellijk met de ark: een heilige kist die het volk Israël veertig jaar meezeilde in de woestijn. Immers: op die ark stonden twee engelen met gouden vleugels. En in die lege ruimte tussen die wuivende vleugels zou de Sjehina, de afglans van de Eeuwige Aanwezige, komen.

Het zijn archaische beelden, maar zoals zo vaak kregen ze nieuwe glans toen ik een centrale tekst over de ark nasloeg in de Franse vertaling van André Charouqui: *'Je t'assigne la, je parle avec toi – du haute de l'absolutoire'*: Ik zal je aldaar onderwijzen en met je spreken – vanuit de absolute hoogte.

Maar ook op het niveau van absolutie, de vergeving, een onvoorwaardelijk nieuw begin, en vooral in de letterlijke betekenis van het latijnse absolvere: losgemaakt van jezelf.

Nogmaals: ik zal met je spreken vanaf het verzoendeksel *entre les deux keroubim* tussen de twee cherubs en dan het mooiste: niet de archaische ark – *sur le choffre*.

Deze interpretatie veronderstelt nogal wat literatuur, theologie en kunstgeschiedenis maar ik heb niets gezegd, dat reeds in de eerste schetsen voor de installatie niet aanwezig was. Het was er allemaal ook zonder zich van deze verbanden bewust te zijn, en daarom ben ik anders dan George Steiner als het er op aankomt geen cultuurpessimist.

Tenslotte: het mooiste in dat aan het atheïsme grenzende joodse besef van transcendentie is de leegte tussen de vleugels. Als we dit wat beter in het oor geknoopt zouden hebben, zou het christendom en de hele daarop rustende westerse cultuur voor veel aberraties bewaard zijn gebleven. Die leegte duidt op het permante schoonwissen van het scherm waarop wij niet aflatend projecteren. En wat die koffer betreft: de draagstangen mochten er nooit uitgenomen worden, altijd klaar voor vertrek, altijd in beweging, onvoorwaardelijk open voor de Ander en daarom alle dagen nieuw."

PLEIDOOI VOOR HERBOUW VAN DE VALKHOFBURCHT

Door J.A.G.M. Grandjean P.C. - architect BNA

Op basis van rationele en verstandelijke overwegingen is het niet moeilijk om een keuze te maken tussen het stadspark of de herbouwde majestueuze burcht uit 1055, moeilijker wordt het als emotionele overwegingen een rol gaan spelen. Deze tegenstellingen en het gemis aan duidelijke informatie ten aanzien van eerdere herbouwplannen zijn aanleiding geweest dat ik hier een poging wil wagen om in deze kwestie enige opheldering te geven.

Nijmegen, de oudste en eens de mooiste stad van Nederland kent helaas nog maar weinig historische monumenten die op grond van haar verleden verwacht mogen worden. Door oorlog maar ook door verkeerd beleid zijn veel historische bouwwerken onnodig gesloopt. Het is verheugend te ervaren dat juist onder de bevolking van de stad warme belangstelling groeit om dit cultuurbezit in stand te houden en als mogelijk weer te herstellen.

Het grootste en belangrijkste monument uit het eerste millennium was voor stad en land de Valkhofburcht, dat geheel onnodig in 1797 gesloopt werd.

Herbouw en herstel

In het verleden kende Nederland meer dan 3000 burchten en kastelen waarvan er thans slechts een kleine 250 zijn overgebleven. Destijds symbolen van de feodale macht, worden thans gezien als de bakens van orde en gerechtigheid en de ankers met het verleden.

Deze opvattingen zijn het gevolg geweest dat de geheel verwoeste kastelen als: de Haar, Kerckebos, Sandenburg en Sypestein herbouwd

zijn (overigens niet altijd in oorspronkelijke vorm).

Maar ook nu bestaan plannen voor de wederopbouw van verloren gaande kastelen als: te Buren, Houten, Schagen en het Valkhof te Nijmegen. Historische boten en molens mogen zich bij herbouw gesteund zien in een brede belangstelling waardoor ze nóg en wéér bestaan, deze positieve instelling mag ook in een breder vlak verwacht worden waardoor de hier genoemde plannen gerealiseerd kunnen worden.

Argumentatie voor herbouw

Tot aan de sloop was de burcht op het Valkhof ongeveer het grootste en zeker historisch gezien het meest belangrijkste monument van ons land.

Als het nu eens mogelijk is deze fout uit het verleden te herstellen door een precieze herbouw van dit omvangrijke complex, zodat een stuk historie weer gestalte krijgt. Ook wij hebben ons die vraag gesteld en menen op goede gronden dat dit mogelijk moet zijn. Inmiddels kennen wij meer dan honderd authentieke tekeningen van de burcht waarvan

'Nimwegen uyt de Ooij te zien'. Ets van Hendrik Hoogers uit 1788
Collectie Museum Het Valkhof Nijmegen

enkelen van een welhaast fotografische nauwkeurigheid, maar ook de nog aanwezige funderingsresten als mede de beide kapellen geven voldoende steun aan een getrouwe reconstructie.

Nu is herbouw alleen mogelijk als hiervoor een economische onderbouwing voor kan worden gevonden. De locatie is er een van uitermate schoonheid en zou zich optimaal kunnen lenen voor een kwaliteitshotel met restaurants en een congresaccommodatie.

De voorgestelde bebouwing zal nog geen vijfde deel van het huidige park omvatten, het onbebouwde gedeelte kan daardoor openbaar en toegankelijk blijven.

Naast horeca geeft de herbouw de mogelijkheid om een ruime expositieruimte in het complex onder te brengen, maar ook winkels en woningen binnen de omwallingen behoren tot de mogelijkheden. Het is thans mogelijk in de Nicolaas kapel te trouwen. Dat zal ook na de herbouw van de burcht zo blijven en zelfs nog meer faciliteiten zullen dan geboden kunnen worden. Deze combinatie van functies, is ideaal voor verblijf en congressen en past geheel in de structuur van de universiteitsstad.

Door reconstructie van het oude en in slechte staat verkerende stadspark kan het wandelgebied vergroot worden. Het bomenbestand kan waar nodig verjongd en aangepast worden, waarbij de waardevolle exemplaren gespaard of verpoot kunnen worden. De

verwachting is dat dit verwaarloosde stadspark ter grootte van twee voetbalvelden door deze plannen een nieuw leven zal krijgen. Eén van de grootste veranderingen die de herbouw van de burcht zal veroorzaken is de toename van het aantal bezoekers van dit stadsdeel. De herbouw van de burcht, maar ook de diverse activiteiten zullen het vernieuwde park in de volle belangstelling brengen waardoor een nieuw en leefbaar stadhart ontstaat. Niet zonder reden is de VVV altijd een warm pleitbezorger voor de herbouw geweest; het stadsreferendum uit 1996 heeft vastgesteld dat men hierin gesteund wordt door zeer vele anderen die wensen dat de plannen gerealiseerd zullen worden.

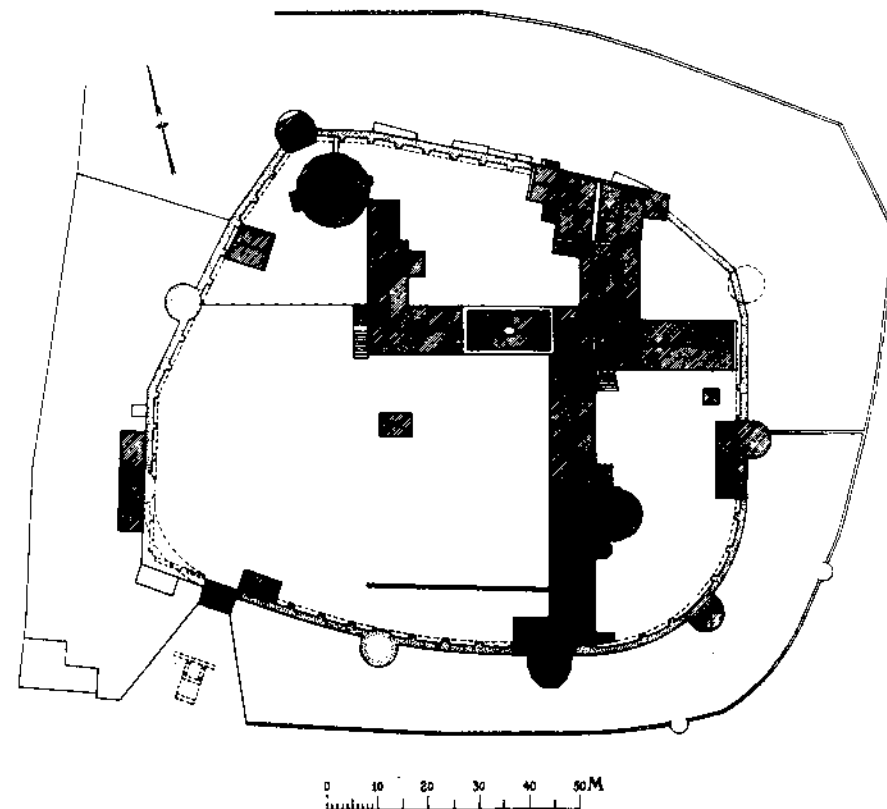
Naast hotel met restaurants, terrassen en expositieruimten kunnen in of nabij de burcht woningen gebouwd worden zodat voorkomen wordt dat het stadscentrum zal ontvolken en 's avonds verwordt tot een bedrijventerrein.

De veiligheid, nu vaak in het geding, zal door de sociale controle bevorderd worden.

Een verantwoorde herbouw

Om te voorkomen dat de herbouwburcht het karakter van een Efteling-kasteel zal krijgen dient van een precieze en verantwoorde herbouw uitgegaan moeten worden. Door gebruik te maken van de oorspronkelijke materialen die nog steeds in ruime mate verkrijgbaar zijn, wordt bereikt dat het uiterlijk niet

VALKHOF TE NIJMEGEN

PLATTEGROND (RECONSTRUCTIE)

Reconstructie van de burchtplattegrond door ir. J.J. Weve
(afkomstig uit 'De Valkhofburcht te Nijmegen' 1925/1993)

zal afwijken van de oorspronkelijke bebouwing. Het grote voordeel van herbouw ten opzichte van een oorspronkelijk kasteel is dat alle eigentijdse aanpassingen en technieken direct (en onzichtbaar) kunnen worden aangebracht en de brandveiligheid, vaak een heikel punt, nu gewaarborgd kan worden.

Het meest tot de verbeelding zullen de bezoekers worden aangesproken door komend vanaf de Waalbrug het herstellende silhouet van de stad te ervaren. Een toeristische trekpleister die de stad een spin-off geeft en haar onderscheidt van de vele nieuwbouw en gelijkvormigheid die menig stad eigen is. Het is niet zonder reden dat de gemeente de stad promoot door te verwijzen naar haar roemrijke verleden!

De Valkhofburcht met zijn machtige toren, niet voor niets de Reuzentoren genoemd zal weer kunnen concurreren met de St Stevenstoren. Eeuwen hebben ze beide aan de Waaloever gestaan, beiden zijn verdwenen alleen de St Stevenstoren is na de oorlog in zijn oorspronkelijke vorm herbouwd. Dit onderschrijft te meer dat juist een precieuze herbouw een verrijking in belevingswaarde voor de stad is en dit zal door een ieder worden onderschreven.

Park en omgeving

Binnen de omwalling kan een historische kasteeltuinen worden aangelegd en buiten de omwalling kunnen ruime groenvoorzieningen worden aangebracht, zodat het

aantal bomen na herplanting en verjonging niet minder behoeft te worden dan in de bestaande situatie. Laat ik nu alle begrip hebben voor degene die met smart zien dat vele bomen in de stad zijn verdwenen. Het Kelfkenbos kan momenteel beter 'Kalekelfkens' genoemd worden want het bos is er niet meer te bekennen. Het is prioriteit van eerste orde dat de bomen weer terugkomen en dat zal zeker in het herstellende Valkhofpark het geval zijn. Verkeerstechisch valt het kruispunt Hertogstraat, Kelfkensbos en Voerweg nog te verbeteren zodat ook de herbouwde Valkhofburcht nauwer in het stadcentrum betrokken wordt. Stedenbouwkundig zal het Kelfkensbos door de bouwmassa van de burcht meer allure en kwaliteit krijgen wat zeer zeker als winst beschouwd mag worden.

De herbouwwerkzaamheden zullen een bezienswaardige activiteit zijn, die aan velen interessant werk verschaffen maar ook, na de realisatie van het complex kunnen mensen hier wonen, verblijven en werken. Zelfs de parkwachter als die nog in dienst mocht zijn kan zich dienstbaar blijven maken.

In het park bevinden zich nog de St Nicolaas en St Maartenkapel die deel uitmaakten van de oorspronkelijke burcht. Bij herbouw kunnen deze kapellen weer ingepast worden in het totale burchtcomplex van gebouwen, torens, wallen en poorten.

Deze monumenten samen met de vicariswoning wallen en

landschrijverswoning zullen in de vertrouwde beheernorm een bijdrage leveren aan het karakter en de activiteiten die we uit het verleden kennen.

Het bovenstaande zal menigeen overtuigd hebben dat de herbouw van de burcht de beste keuze is. Mijn ervaring is dat sceptici pas tot inzicht komen als de plannen gerealiseerd worden want ook zij geloven niet in luchtkastelen.

Afwegen 'voors- en tegens'...

Alles heeft zijn keerzijde, ook de hier geschetste herbouwplannen. Het aanwezige gras van het stadspark zal in verband met de bouw minder worden en veel oude bomen zullen door jonge vervangen worden. Het archeologisch bodemarchief zal als gevolg van de herbouw voor eenderde deel geopend worden, waarvan het mij niet duidelijk is of dit nu een voor of nadeel is. De hond, maar ook degene die zijn rust zoekt, maar geen bed, zullen misschien niet gelukkig zijn met de herbouw van de burcht, al kan het kasteel- en kruidentuin een onverwachte oase van rust zijn.

Ongeveer een vijfde deel van het park zal bij realisatie van de bouwplannen bebouwd worden. Het overgrote deel blijft onbebouwd en ontoegankelijk voor het publiek, niet te min is een deel van het park als park verloren gegaan. Door vergroting van het Valkhofplateau in oostelijke richting kan compensatie gevonden worden voor dit verlies.

Zelfs de uitkomende grond kan zo op een nuttige wijze verwerkt worden zodat hier een nieuw park ontstaat dat dan wel anders is maar zeker niet minder en in totaliteit meer wandel ruimte zal bieden.

Meer argumenten die tegen de herbouw van de Valkhofburcht pleiten heb ik niet kunnen ontdekken ook financieel niet, eerder het tegendeel. Het beheer, toezicht en onderhoud van het park komt niet meer voor rekening van de gemeente Nijmegen, bovendien kan gerekend worden op jaarlijkse inkomsten uit o.a. gemeentelijk belastingen te beginnen bij de opbrengsten van de gemeentelijke leges. Als beleggingsproject is de herbouwde burcht een interessante investering. In minder dan vijftig jaar is het als gevolg van de inflatie in waarde verdubbeld, en met een levensduur van eeuwen zal de postafschrijving voor dit project niet aan de orde zijn. Door een op eeuwen afgestemde uitvoering van de bouw is bereikt dat de post onderhoud te verwaarlozen is. Ook modieuze vernieuwingen zullen hier niet verlangd worden. Daarnaast kan vanuit de Europese Unie in deze specifieke omstandigheid gerekend worden op een niet onaanzienlijke subsidie. Om reden dat de herbouw een historisch en cultureel zeer waardevol project is en tevens aan de basis lag van de Europese gedachte.

En dan tot slot, puriteinse broeders in de kunst tolereren geen

historiserende en precieze herbouw, maar hebben slechts oog voor originele en eigentijdse nieuwbouw. Deze emotionele opvattingen waren na de oorlog gelukkig niet bepalend voor de vorm van de wederopbouw waardoor het mogelijk was dat menig historisch bouwwerk in zijn oorspronkelijke vorm herbouwd kon worden. Het is verheugend te mogen constateren dat er thans een trend ontstaat tot historiserend bouwen zodat de herbouw van de Valkhofburcht geen uitzondering behoeft te zijn en bij draagt tot ambiance in de stad.

De herbouwde burcht zal een trekpleister zijn van eerste orde en daarom zelfs meermalen het decor voor reclame en televisieopnames, ik meen dat zelfs dat geen bezwaar hoeft te zijn!

Alles overwegende kan mijn eindconclusie uitsluitend zijn:

Corrigeer de fout uit het verleden zodat op deze plaats het historisch monument, dat de Valkhofburcht heet, opnieuw gestalte krijgt!

WERELDSE MACHT EN NAASTENLIEFDE MAJESTUEUS VERENIGD HET LEVEN VAN DE HEILIGE ADELHEID (931 - 999)

Vorig jaar was het duizend jaar geleden dat de heilige Adelheid stierf. Bekoorlijkheid, vroomheid en beschouwing tekenden deze keizerin, echtgenote van keizer Otto I en schoonmoeder van Theophano. Een grote vrouw in Europa! (door Johannes Schwalke)

Nu, ruim duizend jaar na haar dood (zij stierf op 16 december 999) herleeft de herinnering aan een belangrijke vrouw van Europa, aan de heilige Adelheid (931 - 999), de prinses van Bourgondië, de koningin van Italië, de koningin en keizerin aan de zijde van Otto I, de stichteres van kerken en kloosters, de weldoenster voor de armen. Het is moeilijk macht en naastenliefde harmonisch te verenigen. Deze heilige is het gelukt.

Haar vader, Rudolf II, was koning van Bourgondië, haar moeder, Bertha, de dochter van hertog Burchard van Schwaben. Zij zelf (Adelheid) is in Orbe/Waadtländ (tegenwoordig Zwitserland) geboren. Toen zij 6 jaar was werd zij reeds met de zoon van koning Hugo van Italië verloofd. Dit lot deelt zij met andere vrouwen uit haar tijd, zoals bijvoorbeeld de Heilige Elisabeth uit Hongarije/Thüringen, Gisela van Andechs en Hedwig van Silezië. Met 16 jaar huwde zij met Lothar, die opvolger van zijn vader en koning werd.

Gevangen-geslagen-ontvoerd

De onderdanen van het jonge paar droegen hen op handen, dit wakte

de jaloezie van de burens. Drie jaar later sterft haar man - het gerucht gaat dat hij is vergiftigd - zij bleef als 19-jarige weduwe achter met haar dochter Emma.

De tegenstander van haar man, Berengar van Ivrea, wil haar dwingen met zijn zoon Adalbert te trouwen, die gelijktijdig met zijn vader tot koning van Italië voorbestemd was. Adelheid weet dat de koningsmacht van haar beslissing afhangt, wie zij als gemaal zal kiezen. Zij weigert het huwelijk met Adalbert aan te gaan. Berengar en zijn vrouw Willa laten Adelheid hun woede voelen. De jonge koningin verliest haar bezit. Het kind wordt haar ontnomen en zij zelf wordt gevangen genomen, geschoren, geslagen, mishandeld, ontvoerd naar de burcht Garda boven het gelijknamige meer. Een maagd en een kapelaan blijven bij haar als bedienden. Zelfs de machtige vrienden van haar overleden man kunnen haar niet helpen. Bisschop Adelhard biedt haar asiel aan als zij zich zou kunnen bevrijden. In de bibliografie van deze vrouw staat, Adelheid heeft zich "door schoonheid, vroomheid, beschaving en een hoge politieke begaafdheid onderscheiden". Hier moest ook nog

de resolute vasthoudende dapperheid bij genoemd worden.

Met behulp van haar maagd en de bemoedigende berichten van de kapelaan Martin graaft zij door de tufsteen, waarop de burcht staat, een weg in de vrijheid. Dagenlang zoekt zij naar een veilige schuilplaats in het riet om het meer en in de korenvelden, steeds achtervolgd door de vervolgers van Berengar. Zij vinden haar niet!

Markgraaf Azzo van Modena en Reggio - bevriend met Bisschop Adelhard - verschaft haar een zekere toevluchtsoord op een van de veiligste burchten van het land: Canossa. Intussen dringen de berichten over haar noodlot door Europa tot koning Otto in Duitsland en Paus Agapet II in Rome. Deze laatste verzoekt Otto, Adelheid te bevrijden. De hulpkreet komt Otto gelegen. Met het vooruitzicht de kroon van de Italiaanse koningen in bezit te nemen, is gelijktijdig de hoop op de keizerskroon verbonden. Hij is weduwnaar sinds de dood van zijn Angelsaksische gemalin Edgitha in 946. Zijn voorboden gaan naar Canossa en vragen om de hand van Adelheid. Berengar is voor het leger van Otto op de vlucht geslagen. Zonder strijd trekt het leger van Otto Pavia binnen. Onder grote bescherming en begeleid door de trouwe kapelaan Martin laat Otto de koningin van Canossa naar Pavia halen, waar de bruiloft met grote praal gevierd wordt.

Maar in de beker der vreugde ontbraken ook de bittere druppels niet.

De reis van de bisschoppen van Mainz en Chur naar Rome met het verzoek, Otto tot keizer te kronen, is tevergeefs geweest. De Paus is niet vrij in zijn handelen. Alberich is de feitelijke heer van Rome...

Voor de terugkeer naar Duitsland bedankt Adelheid zich bij Azzo door hem te verheffen tot Markgraaf en door het royale inrichten van de kerk van Canossa.

In het jaar daarop - 952 - wordt een zoon geboren, de mogelijke troonopvolger Heinrich, maar hij sterft vroeg. In 953 wordt de tweede zoon geboren, Bruno, deze wordt slechts 4 jaar oud. De zoon, van Otto en zijn eerste vrouw Edgitha, komt tegen zijn vader in opstand en met hem tekenen ook andere groten van het rijk tegen Otto verzet aan.

Een plaag voor Europa zijn de invallen door de Hongaren naar Duitsland, Frankrijk en Italië.

Adelheid is de dappere "*consors regni*"-gezellin in het noodlot van het koninkrijk, - zoals Otto haar noemde. In 954 werd de derde zoon geboren, de erfgenaam van de troon van zijn vader: Otto II. In het jaar 955 werd de dochter Mathilde geboren, die later als abdis van Quedlinburg en ook helpster bij regeringszaken werd. Haar biograaf Odilo van Cluny schrijft over de jonge, koninklijke moeder Adelheid: "*Haar is eigen, in geloof een zekere standvastigheid en in de hoop een vaste zekerheid te vinden*".

Het is het jaar 955, het jaar van de veldslag van de Hongaren op het Lechfeld bij Augsburg. Ook hier zal de voorspraak van Adelheid verbonden met die van de Heilige Ulrich van Augsburg bijgedragen hebben tot de overwinning over de Hongaren. De zomer en de veldslag waren heet. De overwinning betekende het einde van zestig jaar durende rooftochten en het wegslepen van vrouwen en kinderen.

Berengar van Ivrea en zijn zoon Adalbert rukten op naar het zuiden en bedreigden de kerkelijke staat. Daarop roept paus Johannes XII de hulp van Otto I in, "*de roomse Kerk uit het geweld van Berengar en Adalbert te bevrijden*".

Kerstmis 960 brengen gezanten van de paus en andere grootheden dit verzoek over. Otto breekt voor de tweede grote Italiaanse krijgstoet op. Adelheid begeleidt hem. De kinderen Otto, Mathilde en Emma blijven onder hoede van de moeder Mathilde en bisschop Willigis van Mainz, die tevens rijksregent is. In de nazomer vertrekken zij, trekken ongehinderd door de Lombardije en viert Kerstmis in Pavia. De palts aldaar is verwoest. Eind januari staat het leger voor Rome. Na voorafgaande onderhandelingen vindt op het feest van Maria Lichtmis (2 februari) de feestelijke intocht en de kroning tot keizer en keizerin in de St. Pieter plaats. De feeststoet gaat naar het Capitool, naar de

Palatin, naar het Amphitheater van Flavius en de Lateran.

Dank aan de helpers

De dagen van nood is Adelheid nog niet vergeten. Met de macht verkreeg Adelheid ook de mogelijkheid te danken en te helpen. Zij helpt b.v. de verwoeste dom van Augsburg weer op te bouwen. Berengar en Willa worden van hun macht beroofd. Adelheid dankt haar helper bisschop van Modena doordat zij hem de bezittingen van de zonen van Berengar schenkt. De dochters van haar tegenstander laat zij onder haar hoede opvoeden en neemt hen dan in haar hofhouding op. Een groot aantal kloosters is blij met haar giften, zoals het klooster Monte Cassino (bekend uit de Tweede Wereldoorlog) en Peterlingen in het Waadt (Zwitserland), San Salvador in Pavia en dat door haar gestichte 'Benediktiner Doppelkloster' in Selz in het Unterelsass.

In de dom van Magdeburg bevindt zich niet alleen de eenvoudige sarcofaag van Otto I en het 'Hochgrab' van zijn eerste vrouw Edgitha, maar in een aparte kapel ook nog een beeldhouwwerk van een ander heerserspaar: figuren van de wereldheerser en van Ecclesia van omstreeks het jaar 1250. Dit moet een gevolg zijn voor de late verering van het heerserspaar Otto en Adelheid.

Toen het leger van Otto door een ziekte, het zogenaamde '*Römische Fieber*' geteisterd werd, verpleegt zij krachtdadig de zieken. Zij blijft in

Rome tegen de zin van haar man die naar Duitsland terug moet.

Moeilijkheden tussen schoondochter en schoonmoeder zijn haar vertrouwd. Haar zoon trouwt - ook om politieke redenen - met de byzantijnse prinses Theophano. En zo lang hij naar de raad van zijn moeder luistert, lukt het met zijn regering. Nadat Otto I in het jaar 973 overleden was, stijgt de spanning zodanig dat Adelheid zich teleurgesteld terugtrekt en haar zoon haar zelfs uit zijn hofhouding verwijderd...

Adelheid gaat naar Italië, naar haar broer, de koning van Bourgondië die haar met eer ontvangt. Pas na een verpletterende nederlaag van Otto II in de strijd om Zuid-Italië neemt hij zijn moeder weer in zijn hof terug. Deze verzoening heeft de abt van kloostercomplex Cluny bemiddeld. Van diens klooster in Bourgondië gaat een vernieuwingsbeweging uit naar alle kloosters die door Adelheid ondersteund worden.

Heersen en dienen

Adelheid bevordert de vredesbeweging in die tijd, die van Cluny uitging. *"Treuga Dei"*, godsvrede, de ridderethos in de passiedagen van donderdag tot zondag, die geen vijandschap toeliet. Het contact met Cluny uit de tijd van Adelheid is ook terug te vinden in de gebeden voor de overledenen die men op Allerzielen herdenkt. Het regentschap over het rijk wordt haar twee keer opgedragen: ten

eerste voor de nog minderjarige zoon en dan voor de nog niet meerderjarige kleinzoon. In Italië is zij regentes plaatsvervangend voor de keizer.

De spanning met Theophanu uit zich vooral in het woord dat van haar, uit haar tijd in Rome overgeleverd is: *"Als Theophano nog maar een jaar zal leven, zal Adelheid niet meer over een handbreed stuk grond in de Lombardije kunnen beschikken"*.

Theophano sterft plotseling op een reis door Neder Lotharingen in Nijmegen. Adelheid moet het regentschap voor Otto III alleen overnemen. Bisschop Willigis van Mainz, de aartskanselier van het rijk, is haar trouwe raadgever.

Maar ook Otto III wordt meerderjarig en zelfbewust. Hij heeft zijn grootmoeder niet meer nodig. Zij gaat naar het door haar gestichte klooster in Selz. Na een reis langs de door haar ondersteunde kloosters waarvan zij nu afscheid neemt, wijdt zij zich aan de sociale zorg voor de armen en aan de voorbereiding op haar eigen dood.

Bij het uitdelen van gaven vat zij kou. De rouwdienst voor haar zoon Otto II kan zij op 7 december 999 nog met de aartsbisschop van Mainz mee maken.

Zij zelf wil zo koninklijk als haar vader sterven. Zij laat zich voor het altaar dragen om de sacramenten der stervenden te ontvangen.

"Ik beken, dat ik van de aardse kroon gehouden heb ter wille van de dienst waartoe ik geroepen was en

dat mij veel tranen heeft gekost, dit te laten."

Dan bidt zij de boetepsalmen mee tot het einde. Zij sterft op 16 december 999. In het jaar 1097 wordt zij door Paus Urban II heilig gesproken.

In het jaar 1199 neemt het hoogwater van de Rijn het hele

klooster met zich mee en daarmee ook het graf van Adelheid...

Naast de grote vrouwen voor Europa is zij een van de groten in de Europese geschiedenis die in de meest donkere tijden van het pausschap een bemoedigend licht liet oplaaien, dat tot het goede leidde (uit: *Rheinische Post* – maart 2000).

Een glimlachende Adelheid aan de koorwand van de Meissener Dom, vereeuwigd in een beeldengalerij met haar man Otto I (omstreeks 1270)